

Zsoltár: a liturgia anyanyelve

FÜZES ÁDÁM

1973-ban született Budapesten. Tanulmányait a PPKE Hittudományi Karán és Rómában, a Liturgikus Intézetben végezte, 1998-ban szentelték pappá. Jelenleg templomigazgató Budapesten, és liturgikát tanít a Hittudományi Karon.

Komoly imádkozó közösségeknél, legyen szó katolikus liturgiáról, protestáns istentiszteletről vagy Taize-i imaóráról, a zsoltárok mindenütt a legalapvetőbb rétegét képzik az imádság repertoárnak. Honnét jönnek és hogyan használja a keresztény imádság, illetve a katolikus egyház liturgiájában ezt a kincset? A következő sorok végigvezetik az olvasót a választott nép imádkozásától az egyház mai gyakorlatáig, a zsoltárok liturgikus használatát vizsgálva.

Az Ószövetség imádsága az egyház értékévé lesz

Amikor a zsoltárokat imádkozzuk, gyakran érezzük úgy, hogy pontosan kifejezik, mi az, amit mi érzünk, amit mi szeretnénk éppen Istennek mondani, tőle kérni. Az első szimpátián túl érdemes egy pillantást vetnünk a forrásvidékre, a zsoltárok születésére. Ezek az imádság-szövegek ugyanis a választott nép körében születtek, liturgikus vagy jámborsági rendeltetéssel. Irodalmi formájuk dicsérő ének. Fontos az ének voltuk, amit a héber „Tehillim” név is mutat, ami „a dicséret énekei”-t jelenti, és amire görög elnevezésük is utal, a *pszalmoi* ugyanis húros hangszer kíséretével megszólaltatott éneknek fordítható.

A zsoltárok születése

Születésükkor kifejezték a választott nép hitét, akár egyéni élethelyzetekben (gyász, öröm, reményvesztettség, betegség, bizakodás), vagy pedig a nép hasonló sorsfordító történelmi eseményeire emlékeztek, vagy értelmezték azokat történeti–teológiai összefüggésben. Olyan nép imádságai ezek, amely nép szenvedéseivel, reményeivel, örömeivel és hálaadásaival egyaránt tudott Istenhez fordulni, méghozzá oly módon fejezte ki magát, hogy azóta is legnagyobb részben úgy használhatjuk a zsoltárokat, hogy magunkéink érezzük őket, minden ember egyetemes érzései kifejezőinek.

A zsoltárok egy része egyéni imádságként született, a zarándok, a bajban lévő vagy hálát adó ember könyörgéseként. Másik felük eredetileg is a kultusz számára készült, amint ezekről a zsoltárfeliratok is tanúskodnak, amelyekben vagy liturgikus személyeket (például „a karvezetőnek”) jelölnek meg, vagy pedig kifejezett templomi ünnepeket említenek (például „Ének a templomszentelés ünnepére” Zsolt 30.). Zsoltárének kísérte az áldozatbemutatókat, a templomi és zsinagógai közösségi imádságokat egyaránt, de megjelentek a családi rítusokban is, mint a sabbat köszöntése vagy a pászka vacsora.

Az Újszövetség „szereplői” számára természetes volt, hogy a zsoltárok szavaival imádkoztak, így kerültek be a zsoltárok közvetlen idézet formában, vagy pedig gondolat és formavilágukban az evangéliumok és levelek szövegeibe. Az Újszövetségben Mózes öt könyve és a messiási próféciaik után az egyik legtöbbet idézett ószövetségi könyv a zsoltároké, és Jézus is sokszor szólal meg zsoltárt mondva.

Az ősegyház imádságairól kevés adatunk van, az azonban biztosan látszik, hogy sokat használták a zsoltárokat, nem csak a zsinagógai istentiszteleteken. Erre utal Szent Pál apostol később elsőbbségi sorrendként is értelmezett buzdítása: „Magatok közt zsoltárokat, himnuszokat és lelki énekeket zengjétek” (Ef 5,19; vö. Kol 3,16). A himnuszok és lelki énekek az első időkben ugyan nagyon elterjedtek, azonban a gnosztikusok sokat „megfertőztek” ezek közül, ezért szükségesnek látszott, hogy újra inkább a zsoltárimádsághoz térjenek vissza a keresztény liturgiában is, és a zsoltárok fontosságát igazolja, hogy az egyházatyák milyen szívesen és nagy számban magyarázták őket. A 4. században már sok dokumentum tanúskodik a zsoltárok liturgikus használatáról (például Eteria útinaplója). A liturgiában a zsoltárokat már egyértelműen krisztológiai szövegkörnyezetben használták: a zsoltárral Krisztus fordul az egyházhoz, vagy az egyház Krisztushoz, illetve az Atyához Krisztussal.

Szüntelen imádság — a zsolozsma zsoltárai

„Szüntelenül imádkozzatok!” — olvassuk Szent Pál buzdítását a közösségi élettel kapcsolatos tanácsok között (1Tessz 5,17). Maga Jézus is két helyen bíztat erre (Lk 18,1; 21,36), és a keresztények számára ez a parancs lesz az, amely a liturgia két ága közül az egyiket, a zsolozsmát mozgatja a kezdetektől fogva. A keresztény közösség bizonyos kultikus elemeket, szövegeket átvett a zsidóságtól, azonban a zsolozsma zsidó eredetéről pontatlan volna beszélni. A Szentírásban olvassuk, hogy a tanítványok a nap megfelelő óráiban felmentek a Jeruzsálemi Templomba, vagy pedig elmentek a helyi zsinagógába, illetve bizonyos időpontokban otthon imádkoztak. Az egyik legfontosabb, zsidóságtól átvett elem tehát ez, a megszübbott időpontokban való imádság, a nap megszentelésére. Ezek a reggeli és esti két fő imádság mellett a nappal harmadik órájában (*tertia*, ma 9 óra), délben (a nap hatodik órája, *sexta*) és délután (a nap kilencedik órája, ma 3 óra), valamint időnként éjszaka történtek. Arról, hogy mit imádkoztak, Szent Pál fent idézett mondatából is következtethetünk: zsoltárt, himnuszt és szent éneket.

A közhiedelemmel ellentétben a zsoltárok rendszeres keresztény imádkozása, a zsolozsma nem a szerzetesek sajátos imája, hanem az első századokban megtaláljuk a keresztény közösségeknél a rendszeres közös reggeli és esti zsoltárimádságot, amely

a 4. századtól, az üldözések megszűntével nyilvánossá vált Kele-
ten. Ennek helye a székesegyház volt (akkor még sok kis püspök-
ség jellemezte ugyanis az egyházszervezetet, ahol a püspök körül
zajlott a közösségi liturgia, plébániák még nem léteztek). A szé-
kesegyházi zsolozsma jellegzetessége az volt, hogy minden nap
közel azonos zoltárokat imádkoztak (reggel például az 50., 62. és
a 148–150. szerepeltek, este pedig a 140.), ami vasárnap és ünne-
peken változott csak jelentősebben. Ennek oka az volt, hogy így
mindenki könnyen bekapcsolódhatott a fejből tudott állandó zol-
tárókba. A közös zsolozsmákat „népszerű elemek” kísérték, mint
a szolgálattévők vonulásai, tömjénezés, a nép rezponzóriumokkal
és antifónákkal is bekapcsolódhatott. Az éjszakai, virrasztó zso-
lozsma eleinte csak egyes ünnepekhez kapcsolódó, rendkívüli
szertartás volt, hiszen az emberek dolgoztak, és szükségük volt a
pihenésre.

**Belső ima és
közös imádság**

Már a sivatagi atyáknál, majd a keleti és nyugati szerzetesség-
nél egyaránt megtaláljuk az igényt, hogy a szüntelen mondott
belső ima mellett közösen is imádkozzanak. Ez történik a nap
megszabott óráiban, eleinte kevesebbszer, majd egyre rendszere-
sebben, mígnem kialakul a napi hét imaóra gyakorlata. A remete
szerzetesek számára az eszményt a 150 zoltár egy nap alatt
való végigimádkozása jelentette, ezért imaóráikban folyamatosan
mondták a zoltárokat, amelyeket könyv nélkül tudtak. Nem ke-
retezték őket antifónákkal, nem tömjéneztek, hanem például az
egyiptomi remetéknel sokszor azt jelentette a közös zoltárimád-
ság, hogy ülve hallgatták, amíg egyikük hangosan énekelte vé-
gig a zoltárt. A zoltárok végén azonban csendet, egyéni imád-
ságot tartottak, majd pedig ezt az előljáró hangos könyörgéssel
zárta le, és általános volt, hogy az egyéni imát térden állva, ki-
tárt karokkal végezték a szerzetesek.

**A zoltárok
elrendezése,
imaórák**

Akár szerzetesi módon, vagy a plébániákon, székesegyházak-
ban a hívekkel együtt végezték a zsolozsmát, minden kor zsolozs-
mázói azt érezték, hogy ezzel teljesítik a szüntelen imádság pa-
rancsát, vagyis a nem szűnő rendszeresség hidalta át a munka,
pihenés megszakításait az imában. A zoltárok elrendezése, az
egyed-imaórákra való beosztása ehhez képest másodlagos. Ami-
kor a nyugati szerzetesség atyja, Szent Benedek regulájában a
zoltárok elosztásáról rendelkezik, megjegyzi: „*hogyha valakinek a
zoltároknak ez az elosztása nem tetszenék, rendezze el maga, ha más-
képpen jobbnak itéli. Csak mindenképpen ügyeljen arra, hogy minden
héten az egész százötvenből álló zoltárkönyvet végigimádkozzák.*”¹ Ez
az eszmény megmaradt a nyugati zsolozsma-rendszerek alapja-
ként, legyen szó szerzetesi vagy pedig világi zsolozsmákról. Az
újkorban Szent V. Piusz pápa 1568-ban adta ki azt a *Breviarium
Romanumot*, amely 403 éven át meghatározta (több belső javítás-
sal) a római egyház zsolozsmáját. VI. Pál pápa 1971-ben adta ki
Az imaórák liturgiája címmel az új római breviáriumot, amelyben

¹Szent Benedek
regulája, 18. fejezet.

a zsolttároskönyv négy hétre lett elosztva, csökkentve az imaórák számát és terjedelmét. A reggeli és esti dicséretben fellelhetők a tematikusan ide tartozó zsolttárok, de állandóságuk nincs meg, csak négy hetente térnek vissza, így benne nem a székesegyházi, hanem inkább a szerzetesi zsolozsma ismerhető fel; a néppel együtt való végzése a nagy változatosság miatt nehézkes.

A zsolttárok imádsága a zsolozsmában keresztény értelemben történik. Egyrészt már Szent Ágoston megállapítja, hogy a zsolttárok — sugalmazottságuk révén — a Mennyei haza énekei, és mint ilyenek, segítenek földi vándorlásunkban. Aki ezeket éneкли, annak szívében felébred a honvágy, és bátrabb léptekkel halad tovább Isten felé. A zsolozsmás zsolttáréneklés a maga monotonitásában nem válik unalmassá, hanem tagolják és megfoghatóvá teszi a csendet, és nyugalommal ajándékoz meg.²

A zsolttárok Krisztusra mutatnak, az ő személyén keresztül értelmezzük őket. Azonban a zsolozsmában imádkozva őket tudatosítani kell magunkban, hogy a „hivatalból való” zsolttározással nem csak és elsősorban a magunk nevében imádkozunk, hanem Krisztus egész Testének, az egyháznak a nevében, sőt Krisztus személyében is. Ez segíthet bennünket, amikor olyan zsolttárhoz érkezünk, amelynek bánatával vagy örömeivel éppen nem tud lelkünk együtt rezdülni. Nem baj ez, hiszen az egész egyházra gondolunk, amelyben mindig van örülni, bánkódní, könyörögni vagy hálát adni való, s ezzel az önzés sebzette emberségünk is gyógyul.³

Itroibo — zsolttárokkal az Eucharisztia titka körül

„Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre” — hallották Jézus parancsát az utolsó vacsorán az apostolok, és engedelmeskedtek neki, amikor újra és újra megelevenítették az utolsó vacsora lényegét, a hálaadó imát és a kenyértörést. A szüntelen imádság parancsa mellett, majd lassan fontosságban ezt megelőzve lett ez a keresztény imádság, liturgia szíve, egészen a mai szentmiséig alakulva. A szentmise szövegei között több helyen találunk zsolttárt, ezek az *introitus*, vagyis a mise bevezető éneke, a *graduále*, vagyis az olvasmány utáni zsolttárének, a *traktus* a nagybójtí evangélium előtti zsolttár, az *offertorium*, ami a felajánlást kísérő ének majd végül a *communio* antifónája, amely az áldozást kíséri.

Ezek közül az *introitus*, az *offertorium* és a *communio* antifónális énekek, vagyis egy zsolttárvers díszes dallamon szólal meg, majd szükség szerinti zsolttárvers hangzik el egyszerű zsolttártónuson, közben két versenként visszatér az antifóna. Így kísérek egy-egy liturgikus vonulást, cselekményt, addig hangozva, ameddig arra szükség van. Az *introitus* antifónája fontos, hiszen meghatározza az egész mise hangulatát, lelkiségét. Ezért is nevezték el régen erről a vasárnapokat vagy miséket, amelyek közül ma is használjuk a *Laetare* vagy a *Gaudete* vasárnap megje-

²A zsolttárimádság lelki-ségéről lásd Anselm Grün: *A zsolozsma és a belső imádság*. Bencés lelkiségi füzetek 2. Bencés Kiadó, Pannonhalma, 1994.

³Általános Rendelkezők az Imaórák Liturgiájáról. In: *Szent Zsolozsma. Az imaórák liturgiája*, I. Budapest, 1991, 108. sz. Lásd még az ÁRIL 100–109. pontjait a zsolozsma zsolttáraitól.

Zsolttárok a szentmisén

**A zsoltárok éneklése
mint igehirdetés**

lölést nagyböjt 4. és advent 3. vasárnapjára, hasonlóképpen a *requiem* vagy *roráte* misét is az introitus kezdőszaván hívjuk. Az *offertorium* és a *communio* énekek az ünnep gondolatát viszik tovább a felajánlás és az áldozás alatt.

A zsoltárok éneklése igehirdetéssé válik az igeliturgiában. Itt a *graduále* vagy *válaszos zsoltár* már nem egyszerűen egy liturgikus akciót kísér, hanem főszereplővé válik. A zsoltárban folytatódik a Szentírás előadása, csak énekes, költői formában. Ezért jöllehet helyes, ha a visszatérő zsoltárválással mindenki be tud kapcsolódni annak előadásába, mindazonáltal a szóló vagy kis csoport zsoltáreneklése is helyén való, hiszen nem azért kerültek a zsoltárok az olvasmány után, hogy a hallgatásba belefáradt hívek kicsit énekelhessenek, hanem hogy Isten igéje zsoltárban folytatódjék. A szóló zsoltározás ősi műfaja jelenik meg a *traktusban*. Ez nagyböjtben az Alleluja helyén áll, és egy zsoltár megszakítás nélküli előadását jelenti, olyan díszes dallamon, amely kissé „lefékezi” a zsoltározást, így téve jobban érthetővé, befogadhatóvá a Messiás öszövétségi előhírnökét.

A misében használt zsoltárok már kifejezetten Jézusra alkalmazottak, messiási jellegűek. Itt már nem az volt a cél, hogy mind a 150 zsoltárt elimádkozzuk, ezért csak azt választották ki egy-egy miséhez, amely közvetlenül az ünnepektől misztériumról szól. A jelenlegi misekönyv részeként is megjelent az *Ordo cantus missae*, azaz a mise énekeinek rendje, amely megjelöli a mise antifónáit és zsoltárait. Ez a helyes alapja bármely énekeskönyvnek, hiszen nem az a célunk, hogy valamit énekeljünk a misén, hanem hogy Isten igéje, a mise saját szövege hangozzék fel.

Felszerkenek — zsoltárok a feltámadás misztériumához

A fent részletezett általános liturgikus zsoltárfelhasználás bemutatása után érdemes közelebbről is szemügyre vennünk a húsvéti főmise *introitus* antifónáját. A 138. zsoltár 18. versét „*exsurrexi et adhuc sum tecum*” szöveggel olvassuk a Neovulgata Gallicana latin kiadásában. A Szent Jeromos Társaság Neovulgata kiadásában (1997) és a Magyar Biblia Tanács szövegében is „ha végükre is érnék, még mindig csak nálad tartanék” változatban szerepel. Miért ez a távolság a *Graduale Romanum*, a misekönyv hivatalos latin énekeskönyvében található *Resurrexi* antifónakezdetétől, amelyet talán leginkább Károli fordítása ad vissza: „*felszerkenek s mégis veled vagyok*”? A *resurrexi* v. *exsurrexi* alak, amely a Vulgátában, az Öszövétség ősi latin fordításában szerepel, a liturgia összeállítói számára kezdetektől fogva világosan a feltámadást idézte, ezért eredeti szövegösszefüggéséből kiragadták, és Jézus szájába adták. Eredetileg a zsoltárban Isten nagyságáról beszél e vers, mely Isten gondolatairól mondja, hogy oly számosak, hogyha a homokszemeket megszámolná az ember, és felkelne e munkájától, még min-

„A kő, amelyet az építők elvetettek, szegletkővé lett”

dig nem érné el Isten bölcsességét, még mindig csak vele lenne. „Fölszerkenek”, vagyis feltámadok, és még mindig Istennél vagyok, köszönt bennünket a feltámadt Jézus Húsvét reggelének misekezdetén. Nagy szelídséggel lép hozzánk, a nagypénteki elhagyatottság kétségbeesett zsolnározása után („Istenem, Istenem, miért hagytál el engem”) megnyugtat, nem hagyta el az Atya, hanem feltámasztotta, reá tette kezét, csodálatos ezt tudni, illetve Isten tudása (5. és 6. versek). Íme a mindentudó Isten előtt álló tanító, hitvalló költemény újszövetségi alkalmazása, új jelentése.

A Húsvét leggyakrabban visszatérő zsolnára a 117. Ez azonban nem egy szó egyezése kapcsán került bele a liturgiába. Már az Ószövetségben is liturgikus zsolnárként találjuk meg, amelyben az Úr oltalmáról való tanítás, erről szóló dicsérő ének, válaszos ima, tanúságtétel egyaránt található. Fontos versei a 22–24., amelyek a Messiásról beszélnek: „A kő, amelyet az építők elvetettek, szegletkővé lett. Az Úr műve ez, csodálatos a mi szemünkben. Ezt a napot az Úr adta, ujjongjunk és vigadjunk rajta.” Máté evangéliuma és az Apostolok cselekedetei is idézik, az utóbbiban Péter a Főtanács előtt elmondott beszédében egyértelműen a főpapoktól elvetett, Isten által mégis megdicsőített Feltámadottra alkalmazza. A zsolná ujjongó hangvétele is alkalmassá teszi arra, hogy a húsvéti alleluja visszaérkezésének verse lehessen, majd az ünnep során többször is ez lesz a graduále, de megtaláljuk verseit a *communio* zsolnárában is.

Amikor a zsolnárokat imádkozzuk akár a zsolozsmában, akár a szentmise énekeiben, mindig az egyház az, aki általuk bennünk Krisztussal az Atyához fordul. A szépségük mellett tehát felelősséget is rónak ránk, ahogy Szent Benedek atyánk int bennünket: „úgy álljunk a zsolozsmázáshoz, hogy a szívünk megegyezék szavunkkal”⁴ — különben mindhiába fáradozik a szánk.

⁴Szent Benedek regulája, 19. fejezet.

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

A Vigília/Esszék sorozatban megjelent kiadványok:

Balassa Péter: <i>Az egyszerűség útjai, sötétben</i>	1.300,-
Máthé Andrea: <i>Útvesztőben</i>	1.100,-
Beney Zsuzsa: <i>Möbius-szalag</i>	1.500,-
Visky András: <i>A különbözőség vidékén</i>	1.600,-
Rochlitz Kyra: <i>Válaszúton</i>	1.500,-
Selyem Zsuzsa: <i>Fehérek közt</i>	1.600,-

Márciusban megjelent:

Borbély Szilárd: *Egy gyilkosság mellékszálai* 1.700,-

Előkészületben:

Takács Zsuzsa és Varga Mátyás esszékötetei